

БЕЛАРУСКАЯ КНІГА ЯК УНІВЕРСУМ НАЦЫЯНАЛЬнай КУЛЬТУРЫ

Асноўная мэта даследавання – выяўленне феномена беларускай кнігі ў кантэксце аксіялагічнай канцэпцыі, вызначэнне асноватворных складаючых беларускай кнігі як універсуму нацыянальнай культуры, якія дазваляюць ахарактарызаваць яе агульныя і спецыфічныя рысы і прадставіць беларускую кнігу як мыслевобразны код нацыянальнай культуры, цесна звязаны з менталітэтам нацыі, яе мовай і пісьмом.

Следуючы аксіялагічнай канцэпцыі ў вызначэнні паняцця «культура», якая, у прыватнасці, разумеецца як працэс рэалізацыі ўсеагульных каштоўнасцей на працягу гістарычнага развіцця [7], правамерна прымяненне прынцыпу ўніверсуму ў адносінах да кнігі, не толькі фіксуе і распаўсюджвае культурныя дасягненні, але і фарміруе новыя культурныя каштоўнасці [3]. Сутнасным вызначальнікам паняццяў «кніга» і «культура» выступае, як пацвярджаецца шэрагам вучоных, цэннасны (каштоўнасны) канцэпт [10]. Кніга як універсум культуры ўяўляе, такім чынам, аб'ектыўную рэальнасць фіксаваных цэннасцей (каштоўнасцей, вартасцей), існуючых у часе і прасторы. Адначасова кніга з'яўляецца і сама цэннасцю (каштоўнасцю), у чым праяўляецца яе феноменалагічная асаблівасць у культуры, заснаваная «на невычарпальнасці культурнага тэксту і духоўнага патэнцыялу кнігі, арганізацыі яе ў багацейшую знакава-сімвалічную сістэму, унікальным уплыве кнігі на ход культурна-гістарычнага працэсу, функцыянавання яе ў якасці неабходнай умовы існавання сацыякультурных інстытутаў» [1]. Кніга як універсум культуры, на наш погляд, уяўляе вышэйшы, цэннасны (каштоўнасны, вартасны) узровень кніжнай культуры, якая ў сваю чаргу агульначалавечная па змесце і нацыянальная па форме.

Як адзначаюць беларускія культуролагі, гісторыя культуры Беларусі заснавана, перш за ўсё, на кніжнай культуры, якой заўсёды былі характэрныя як разнастайнасць, так і інварыянтнасць [1]. Нацыянальная кніга – гэта тая прастора культуры, дзе знайшлі адлюстраванне выпрацаваныя нацыяй цэннасці і сэнсы, стаўшыя асновай яе існавання і ідэнтыфікацыі, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці. Цэннасць (каштоўнасць) нацыянальнай кнігі – у

захаванні ў часе і прасторы мыслевобразнага кода нацыянальнай культуры, цесным чынам звязанага, па нашым меркаванні, з менталітэтам нацыі, яе мовай і пісьмом, гэта значыць з духоўнай культурай.

«Семантычнай адзінкай духоўнай культуры, – як адзначае М. І. Крукоўскі, – яе, так бы мовіць, квантам, з сяміятычнага пункту погляду, выступае знак-сімвал, а рэальнай формай існавання такой сімвалічна-знакавай сістэмы аказваецца мова» [5, с.87]. Такім чынам, мова можа разглядацца як форма духоўнай культуры, яе знешняе, пачуццёва-матэрыяльнае ўвасабленне, як тэкст, што выступае носьбітам духоўнага зместу. Змястоўны, сэнсавы бок прадмета духоўнай культуры адлюстроўвае менавіта агульнае, адзінае, цэласнае, унутранае ўніверсуму, фармальны ж, тэкставы яго бок – асаблівае, многае, частковае, знешняе ўніверсуму [5, с.93].

Пераемнасць у гістарычным развіцці культуры забяспечваецца праз мову непасрэдна (тэкст) і апасродкавана – праз тэарэтычную, эстэтычную і філасофскую інтэрпрэтацыю культурнай спадчыны. Гістарычны вопыт сведчыць, што мова народа – гэта знакавае, вобразнае і сімвалічнае адлюстраванне яго быцця і культуры, дакладней, хоць часта і «зашыфраванае», выяўленне яго асноўных этнаграфічных характарыстык, культурных запазычанняў і ўплываў [4]. Родная мова – гэта значны ўнёсак кожнага народа ў універсум агульначалавечай культуры. Аднак сітуацыя «адна мова – адзін народ» з'яўляецца тыповай, хутчэй за ўсё ў ідэале, чым на практыцы. Разам з тым мова з'яўляецца каштоўнейшым набыткам народа, яго відавочным адрозненнем, а пачуццё адзінства мовы – адным з асноўных кампанентаў нацыянальнай самасвядомасці [8], якое выступае таксама сутнаснай прыкметай нацыянальнай культуры.

Змены, якія адбываліся ў кніжнай культуры Беларусі, непасрэдна адлюстроўваліся і ў мове, пісьме, сведчылі аб палітычных, ідэалагічных, рэлігійных, культурных прыярытэтах у той ці іншы час, складаўшых аснову фарміравання грамадскай свядомасці: калектыўнай, нацыянальнай, індывідуальнай. Асобую ролю тут неабходна адвесці ментальным працэсам беларусаў, якія ўкладвалі знешні свет у зразумелую схему-карціну, карысталіся яго каштоўнасцямі, стваралі «сваю» гісторыю, «сваю» прастору жыццядзейнасці. Асабліва сці фарміравання ментальнасці беларусаў у многім прадвызначыла знаходжанне Беларусі паміж двума магутнымі этнічнымі (палякі і рускія) і цывілізацыйнымі (Заход і

Усход) арэаламі пры дамінуючым сацыяльна-палітычным фактары [9]. Беларуская асаблівасць, як зазначае літаратуразнавец Пётр Васючэнка, засноўваецца на тым, што «мы пачынаем прыдумваць сябе пасля таго, як нас ужо нехта прыдумае». Чужая думка прымушае думаць пра сябе самому і ўжо ў мэтах захавання [2]. У пэўнай ступені з гэтым звязаны і складанасці ідэнтыфікацыі беларускай кнігі, беларускіх аўтараў, беларускай мовы, беларусаў і Беларусі. Спецыфічны шлях развіцця нацыянальнай культуры Беларусі заключаецца ў чаргаванні перыядаў адноснага ўпадку і больш ці менш працяглых стадый паскоранага засваення ёю айчыннага і сусветнага духоўнага вопыту, якія атрымалі назву культурна-нацыянальнага Адраджэння, заснаванага на абвяшчэнні роднай мовы першай духоўнай каштоўнасцю [4]. Дадзенае палажэнне засноўваецца на кніжнай спадчыне Беларусі, якая яшчэ да сёння з кнігазнаўчага пункту погляду з'яўляецца недастаткова вывучанай і комплексна, усебакова неацэненай.

Глыбіня ідэнтыфікацыі беларускай кнігі (да індывідуальнага ўзроўню тэксту – пісьмо–графіка – і кантэксту – мова–змест) павінна ўяўляць сутнасную і пастаянную форму дыскурса ў эвалюцыі кнігі і кніжнай культуры. Гэта пацвярджаецца і тэарэтычнымі абгрунтаваннямі паняцця «беларуская кніга» [6].

Адзінства разнастайнасці фіксаваных каштоўнасцей беларускай кнігі як універсуму нацыянальнай культуры складаюць *пісьмо* (кірылічная, лацінская, арабская графіка), *мова* (царкоўнаславянская, старабеларуская, лацінская, польская, беларуская, руская, яўрэйскія, цюркская і інш.), *аўтарства*: тэкстаў і афармлення (русіны, літвіны, беларусы і інш.), што дазваляе канструяваць гісторыю кніжнай культуры на ўзроўні духоўнай, матэрыяльнай і мастацкай культуры, адлюстроўваючы прычынна-выніковыя сувязі паміж рознымі з'явамі ў развіцці грамадства, соцыуму.

1. Болотова, Ю. Г. Книга как социокультурный феномен в контексте современной белорусской культуры: дис. на соиск. учен. степени канд. культурологии: 24.00.01 / Белорусский университет культуры. – Минск, 1999. – С. 9, 16–17.

2. Васючэнка, П. Беларус вачыма беларуса. Беларус міфалагізаваны, гістарычны, рэальны / П. Васючэнка // Arche. – 2004. – № 4. – С. 115.

3. Добровольскі, В. В. Книга как универсум культуры (к постановке проблемы) / В. В. Добровольскі // Библиотека в эпоху перемен

(философско-культурологические и информационные аспекты): инф. сб. (дайджест). – М., 2002. – С. 51. – (РГБ. Информкультура).

4. *Конан, У. М.* Мова і культура / У. М. Конан // Беларуская мова: энцыклапедыя. – Мінск: БелЭн, 1994. – С.357.

5. *Крукоўскі, М. І.* Філасофія культуры: уводзіны ў тэарэтычную культуралогію / М. І. Крукоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 2000. – 192 с.

6. *Лявончыкаў, В. Е.* Беларуская кніга: падыходы да вызначэння зместу і аб'ёму паняцця / В. Е. Лявончыкаў // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры: зб. навук. арт. – Мінск, 2006. – Ч.1. – С. 13–19.

7. *Риккерт, Г.* Философия жизни / Г. Риккерт. – Киев, 1998. – С. 68.

8. *Супрун, А. Я.* Мова / А. Я. Супрун // Беларуская мова: энцыклапедыя. – Мінск: БелЭн, 1994. – С.353.

9. *Чувак, С.* Ментальнасць беларуса: стэрэатыпы і рэальнасць / С. Чувак // Нацыянальныя пытанні: матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый» (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снежня 2000 г.). – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001. – С. 60. – (Беларусіка=Albarutenica; кн. 22).

10. *Шеметова, Е. П.* Ценностное содержание книжной культуры / Е. П. Шеметова // Наука о книге. Традиции и инновации: к 50-летию сборника «Книга. Исследования и материалы»: материалы XII Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 28–30 апр. 2009 г.): в 4 ч. – М., 2009. – Ч. 1. – С. 518.